CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library
S.G.V.B.
Coll. No. 956

Title Gādādharī - Ṭīkā on Śiromaṇi

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No.: 956 Subject: Nyāya.

Title: Gadādharī-Tīkā on Śiromaṇi

Author: Gadādhara. Scribe: —

Date of the work: — Date of the Ms.: —

Place of the work: — Place of the Ms.: —

Size: 10·4" by 4·8" Extent: 20 to 23 foll.

Language: Sanskrit. Script: Devanāgarī

Remarks: Begins & Ends abruptly.

स्याव्याप्यवृत्तितायांप्रमाणसिद्धायामेवदर्शिततिव्याप्तिवर्हिर्व्यविद्वंसावयेततृतेवनप्रमायांउक्तप्रतीतेरन्यविषयकत्वा
त्सिद्धावस्तायामितिप्रतीतिरितिअव्याप्यवृत्तिएवगाहतेइत्यनेनान्वयः अवच्छेदकत्वस्येतिनिरूपकत्वस्यप्रयुक्तः तेन
सामानाधिकरण्यस्यव्याप्यवृत्तित्वानवच्छेदकत्वस्याप्रामाणिकत्वेपिनक्षतिः उक्ताकारप्रतीतौअवच्छेदकता
नुपूरवात्अवच्छेदकत्वाभावावगाहित्वानसंभवतीत्याशंक्याहपरंपरेतिनन्वतत्परंपरासंबंधेनवृत्तिनियामकः
कालेद्रव्यत्वसामानाधिकरण्यवत्त्वप्रत्ययादितिउक्तसंबंधावच्छिन्नाभावस्याप्रामाणिकत्वइतितादृशाभावावलं
बनतापिनोक्तप्रतीतेःसंभवतिद्रव्यकालिकसंबन्धेनपद्रस्थितमहाद्रव्यत्वइतितस्यावच्छेदकतानियामकद्रव्य
त्वसंबंधेनान्यतयाद्रव्यत्वनिष्ठाभावावच्छेदकत्वेनसंभवतीत्यत्राह्प्रतिष्ठाद्रव्यत्ववृत्तित्वपृथिवीत्वसामानाधिक
रण्यावच्छेदकत्वस्यपरंपरासंबंधावच्छिन्नतादृशसामानाधिकरण्यस्याभावस्यवाताद्दशप्रतीतिविषयत्वसंभव
मुपपादयतिकथंचनार्पीत्यर्थः स्वरूपसंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगित्वादिविशिष्टःप्रतीयतेतादृशाकालिकत्वस्येयतादृशापिविषय
कत्वमेवास्तिबाधकेनद्रव्यत्वाद्यन्यनदर्शितप्रतीतेःसत्तायांगुणावच्छिन्नद्रव्यवृत्तित्वाभावावगाहितायांबाध
कमतीत्यभावात्तद्रव्यवृत्तित्वाभाववतीतिनचद्रव्यवृत्तित्वाभाववाभावस्यद्रव्यवृत्तित्वरूपस्यसत्तायामनुभवमतेपि
सत्त्वात्प्रतीतेस्याप्रतीतिबाधकत्वंसंभवतिविरोध्यविषयकत्वादितिवाच्यंतादृशाभावेनद्रव्यवृत्तित्वाभाववच्छेदस्येव
प्रसायनात्तदाकारप्रतीतेरप्येतद्रूपावगाहितयाबाधकत्वात्सदस्याव्याप्यवृत्तितावशिरेहेणसामानाधिकरण्याभाव

सामाना(?)

सा॰ टी॰ १४ २०

वेद्यस्य तदभावविरोधित्वात् यच्चिद्भेदस्याव्याप्यवृत्तित्वमतमवलंब्य तादृशप्रतीतेर्विरोध्यविषयकत्वमुपपादितं तदा
सत्तायां द्रव्यत्वसामानाधिकरण्याभावे पि तदधिकरणभिन्नत्वस्याक्षततया तद्व्यावृत्तिवारणमशक्यमेवेति अव्याप्यवृ भाग
त्तित्वसाधकत्वमितिप्रतीतिरभावं [illegible] प्रतिविशेष्यसत्तावृत्तित्वावगाहितया उपगमात्तत्राभावविशेष्यकसत्तावृत्तित्वविं
रोधिविषयकत्वं [illegible] साधकत्व [illegible] व्यवृत्तित्वाभावा [illegible] प्रतियोगिकत्वं तत्त्वाभावसत्तावृत्ति [illegible] गुणाद्यवच्छेदे
न च गुणत्वावच्छेदेनेति तदवच्छेदेन च सत्तावृत्तित्वाभावः संभवति एवं सत्तावृत्तित्वं सत्तात्वसामानाधिकरण्यरूपं
सामानाधिकरण्यस्याव्याप्यवृत्तितामते व्याप्यवृत्तीति तस्य न [illegible] गुणत्वाद्यवच्छेदेन द्रव्यवृत्तित्वाभावतदभावः
संसर्गत्वेवृत्तिनिविरोधः तथापि गुणत्वाद्यवच्छेदेन प्रतीतेः सत्तावृत्तित्वे सत्तावगाहितया बाधकत्वं दुर्वारमेव [illegible] सत्तावृत्तित्वा
भावप्रत्यवच्छेदकभेदेन सत्तावृत्तित्वाभावसंसर्गे पि प्रत्यवच्छेदकाप्रतीतिदशायां जायमानतादृशप्रत्ययस्य सत्तावृत्तित्वप्र
त्यवच्छेदकतया तद्दशायां जायमानायाः सत्तायां गुणेन द्रव्यत्वसामानाधिकरण्यमिति प्रतीतेः सामानाधिकरण्याभा
वे सत्तावृत्तित्वावगाहित्वात् संसर्गेन गुणत्वेन सामानाधिकरण्यावच्छेदकत्वाद्यभावावगाहित्वसंभवेन तदवगाहित्वक
ल्पनमुचितमिति अभाववर्णनं तदसत् एवं सति [illegible] अवच्छेदकाविषयिण्या द्रव्यत्वसामानाधिकरण्यं न सत्तायां तत्सा
मानाधिकरण्यविषयकप्रतीतेरपि बाधकतासंभवेन सत्तान द्रव्यवृत्तित्वाभाववतीत्यादिप्रतीतिपर्यन्तानुधावनस्यानि
[illegible] तापातात् ननु एवं संयोगादिमति संयोगादेरप्यभावो नास्ति [illegible] संयोग इति प्रतीतेरपि [illegible] संयोगा राम २०

अथवा सत्तं भावे पि प्रसावत्त्वाभावस्य एवं सत्तं भावे पि शाब्दत्वादि सामानाधिकरण्याभावस्य महत्त्वावच्छिन्नरूपाभावस्य महा
वायुत्वादौ रूपसामानाधिकरण्याभावस्यापि प्रमाणसत्त्वात् उभयत्रानीरूप व्याप्योपादानं

घवच्छेदकत्वस्यसावलंबनतयोपपत्तेरिति तत्राहवाधकत्वादिति तत्र कपिसंयोगाभावो वृक्षवृत्तित्वाद्यप्रत्य
स्यानुभवादिति भावः संयोगाभावविरहावृत्तित्वप्रत्ययस्य द्रव्यवृत्तिता भावे सत्यावृत्तित्वप्रत्ययस्यापि विवादसंभवात्
यत्र सामानाधिकरण्याभावस्य न प्रत्यक्षसंभवस्तत्र तत्समानाभावेन तदनधिकरणत्वं [illegible]
तिव्याप्तिरित्याह अतीन्द्रियसाध्यकेति पृथिवीत्वादि व्यापृत्तेः पृथिवीगुरुत्वादिन्याय इति भावः सर्वः तत्रेति गुरुत्वादिसाध्यक
स्थले साध्यसामानाधिकरण्याभावस्यातीन्द्रियप्रतियोगिकतयाप्यतीन्द्रियहेतुकस्थले च धर्मिणा एवेन [illegible]
साध्यसामानाधिकरण्याभावस्य प्रत्यक्षासंभवमतत्र तत्सिद्धिरित्यर्थः तदभाववत्त्वेन [illegible] भाववत्त्वेन तु
द्रव्यत्वादौ गुरुत्वादिमत्त्वे तदभाववत्त्वं अनुमेयमिति लिङ्गादिदृष्टान्तेनादितः [illegible] गुरुत्वादिमित्यर्थः उपाधि
गुणत्ववत् त्वादिति तदृष्टान्ते साध्यस्य तदवृत्तेः साध्यव्यापकतयाः पक्षे सत्त्वप्रकृते तोऽन्यभेदस्य व्याप्यवृत्तित्वेन सा
धनाव्यापकतायाः सुवचत्वात् पक्षे साध्यसन्देहनुपपद्यते इति तादृशोपाधेः साध्यव्यापकतानिश्चयासंभवे पि सन्दि
ग्धोपाधित्वस्य दुर्वारत्वात् अनुकूलतर्कविरहेण सन्दिग्धोपाधेरपि दूषकत्वादिति भावः ननु एवमतीन्द्रियसंयोगादे
रप्यव्याप्यवृत्तित्वं न स्यात् तद्वृत्ति तदभावस्य प्रत्यक्षासंभवेनासिद्धेः अनुमानस्याप्रयोजकत्वात् एवं सामानाधिक
रण्यस्याव्याप्यवृत्तितामते प्रत्यक्षेण क्वचिदसिद्धौ तल्लक्षणे हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगिसामानाधिकरण्या
भावस्य विशेषणतावत्त्वेकर्मणि च संयोगाभावः प्रतियोग्यसमानाधिकरण इति यस्येनाव्याप्यवृत्तिसाध्यकव्यति

गा॰ टी॰ शि॰

२१

चरिष्यतीत्याशिरश्छन्नात्याच्चतन्मतेयुक्तिःसर्ववस्तुनवास्तुसम्बन्धापित्तत्वात्त्यस्वर्वपक्षलक्षणयाचक्षुर्योगेनापराध्यतीत्या
शंकयादूषणांतरमाह इत्यमिदानीमितिकालिकविशेषणतात्मकविलक्षणसंबंधेनेत्यर्थः अभावादेरितिप्रत्ययानि
यामकोभावादेर्विशेषणताविशेषणत्वेनतादृशसंबंधविलक्षणस्यप्रामाणिकत्वात्तस्यविलक्षणप्रतीतिनियाम
मकत्वासिद्धेरनेनेदानींमितिप्रतीतौसंबंधविलक्षणस्यानुपेक्षणीयत्वेनाधिकरणावगाहनादितिप्रत्ययत्तस्य
विलक्षणस्यानुपपद्यतइतिकिंसंबंधविलक्षणपदेनेतिवाच्यंसंबंधविशेषप्रतियोगित्वादन्यस्यकालत्वस्यदुर्वचत्वात्
इदानींकालत्वासिद्धत्वादिप्रतीत्याकालिककालत्वाधिकरणवृत्तेःप्रामाणिकत्वेपिकालिकालत्वेनास्तीतिप्रतीत्यनु
दयात्नास्तीत्याकारकप्रतीतौकालिकसंबंधव्यावृत्तकरूपावच्छिन्नमायाएवविशेषणतायानियामकत्वस्यावश्य
कत्वात्दैशिककालिकसंबंधसाधारणसंबंधतावच्छेदकस्याप्रामाणिकतयाकालिकसंबंधस्यसंबंधतावच्छेदकीभू
तस्यविलक्षणस्यासिद्धेर्निष्प्रत्यूहत्वात्संबंधतावितिकालत्वादिसाध्यकपटादिहेतावित्यर्थः कालत्वतिकाला
वच्छेदेनेत्यर्थः अप्रसिद्धेरितिहितमतःकालावच्छेदेनकालत्वादिसामानाधिकरण्यस्यवत्वात्सामान्यतद्रूपा
वस्यचकालानवच्छिन्नत्वात्अवच्छेद्याधिकरणासंबंधिनोऽनवच्छेदकतात्ज्ञानत्वाधिकरणमात्रकालावच्छे
देनमहाकालएवकालवृत्तिराभावःप्रसिद्ध्यतिमहाकालस्यगगनादिवद्वृत्तितयातत्रकालवृत्तितेनस्यासत्त्वात्त
स्यतादात्म्यसंबंधेनस्वसंबंधितयास्वभिन्नावच्छेदकत्वसंभवात्नचतादात्म्यसंबंधेनावच्छेदकतानियामका

राम २१

माधी

त्वानुगमेपिनप्रतियोगिपदशक्त्यानेयप्रसंगोनवाअभावपदस्यार्थानन्वयापत्तिरितिध्येयंसंबंधविशेषावच्छिन्नत्वस्यप्र
पकताघटकप्रतियोगितायामवश्यनिवेशनीयतयासदप्रतियोगिनामादायाकृदोषासंभवेनसंसर्गाभावत्वनिवेशवैयर्थ्य
मित्यत्तपदंसंबंधविशेषावच्छिन्नत्वलाभार्थकतयेवव्याख्येयंतत्याचप्रकृतापयोगिप्रतियोगितामात्रस्यैकस्यात्पिनष्ट
तिरित्याह वस्तुतस्त्वित्यादिनाविकसंबंधावच्छिन्नमभावइतितयाचसाध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगितासामान्यानवच्छेदकत्वानि
वेशप्रतियोगितावच्छेदकमात्रस्यैवसाध्यवन्निष्ठयत्किंचित्संबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकतयातादृशप्रतियोगि
तासामान्यानवच्छेदकसाध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकाप्रसिद्धिः नचायोगोलकस्वत्वादिकमेवतयाधूमादिमिति
संयोगादिव्यधिकरणसंबंधावच्छिन्नायोगोलकभेदाभावसत्त्वेपिप्रतियोगितायांलाघवेनाद्युभेदत्वादेरवच्छेदकत्वोपग
मादितिवाच्यंविषयितासंबंधेनकालिकसंबंधेनवाअयोगोलकभेदाभावस्यप्रतियोगितायामेवायोगोलकभेदत्वादे
रवच्छेदकतयातस्यसाध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वासंभवात् अयोगोलकभेदविषयकभेदांतरविष
यत्वानेविषयितासंबंधेनसद्वत्त्वरूपसामान्यधर्मावच्छिन्नाभावासंभवेनतत्साधारणतादृशसंबंधावच्छिन्नायोगोलक
भेदाभावस्यसद्सामान्याधिकरण्यप्रसिद्धाकालिकसंबंधावच्छिन्नसद्वत्त्वावच्छिन्नाभावासंभवेनायोगोलकका
लवच्छेदेनकालवृत्तेःकालिकसंबंधेनायोगोलकभेदाभावस्यचप्रतियोगितायांशुद्धसद्वत्त्वादेरवच्छेदकत्वायोगा
त्वयदिचयत्किंचित्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगितानवच्छेदकत्वंनिवेश्यायोगोलकभेदत्वादेःसाध्यत्वमुपपाद्यतेतदाविशेषमाह

गा-टी-शि-

२२ मादित्वादेवचूडादिमति शुद्धसंयोगसमवायदैशिकविशेषणतासंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितानवच्छेदकधर्मादिम
त्त्वेसमवायसंयोगकालिकसंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकवह्नित्वद्रव्यत्वरूपसत्त्वावच्छिन्नस्योपा
धितासोत्तरितिभावः यत्संबंधावच्छिन्नाभावइतितत्याचसंयोगादिसंबंधावच्छिन्नचूडादिमत्त्वाभावप्रतियोगितान
वच्छेदकवह्नित्वादेः साधनत्वमितिष्ठन संबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वासंभवात्मादिमत्त्वविशेषणतावि
शेषादिसंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितानवच्छेदकायोगोलकासिद्धत्वादेर्वह्न्यादिमत्त्वेनास्यासंबंधावच्छिन्नाभाव
तं प्रतियोगितावच्छेदकत्वान्नकश्चिद्दोषइतिभावः संसर्गाभावत्वमनुपादेयमेवेतिअयोगोलकसिद्धत्वादेर्धूमवत्त्वे
सत्प्रतियोगितावच्छेदकत्वेपिविशेषणताविशेषसंबंधाघटितनिरुक्तोपाधितावच्छेदकत्वस्यतत्राक्षतत्वादिति
भावः स्वावस्वरूपसः व्यधिकरणासंबंधेनेतितत्याच्चवाच्यव्यधिकरणसंबंधेनसंयोगादिनायस्यरूपचिद्गुणादेः क्वचि
दपिकस्यचिदप्यभावनजातस्तस्यनाद्यसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितानुपपत्तेः प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेनैवप्रतियो
गिप्रकारकज्ञानस्याभावधीविरोधित्वान्नाद्याभावधीप्रतिबंधकज्ञानस्यैवाप्रसिद्धेः यद्यपिसमानधर्मिकयोरेवा
= भावप्रतियोगिमत्ताज्ञानयोः प्रतिबध्यप्रतिबंधकभावइतिसमानाधिकरणसंबंधावच्छिन्नाभावस्थलेपिविरोधि
नोरभावप्रतियोगिज्ञानयोरेकतरस्यनिर्मलनियमइतियाद्याभावस्यतत्प्रतियोगिनोवासमानकालचिदपिप्रसि
द्धत्वाद्भावप्रतियोगितायाप्तेः संभवस्तथापिसमानविशेष्यतापन्नाभावात्प्रतिबध्यप्रतिबंधकभावोपगमेनितत्र राम

२२

=

धर्मिकज्ञानस्यापिप्रतिबंधकतावच्छेदककोटौतस्यातादृशधर्ममात्रस्यलक्षणसमन्वयः संभवतीतिव्यधिकरणसंबंधावच्छिन्ना
भावानुधावनं ननुप्रतिबंधकत्वेनकारणीभूताभावप्रतियोगित्वमपितत्कालावच्छेदेनैवतत्रावर्तमानत्वमितिप्रागेवोक्तमेवंच
यादृशव्यधिकरणसंबंधेनयस्यप्रतियोगिनोसमीप्रसिद्धत्वादृशसंबंधावच्छिन्नतदभावज्ञानासमानकालीनतत्प्रति
योगिविषयकत्वसंबंधान्तरावगाहित्वमात्रापादनलक्षणसंगतिः संभवतीत्यतोलक्षणान्तरमाह स्वाभावेतिसंबंधत्वस्यानि
यमघटिततयागौरवान्नाह स्वाभावज्ञानेतिलघोरित्यस्य स्वाभावज्ञानप्रतिबंधकज्ञानविषयत्वापेक्षयेत्यादिः सर्वत्रसं
भवित्वादित्यत्रप्रतियोगिरूपत्वसंभवादित्यर्थः तद्भावज्ञानविषयोदासीनेऽभिप्रसंगस्यस्वाभावेनैवाभावेनैवायोगा धाभावधर्मे
दितिभावः ननुतथैवास्त्विरयन्नाह स्वाभावस्यत्रेतिस्वाभावेत्यादिवितिपाठयथाश्रुतेविरहत्वानेवापक्षेऽभावत्ववि
शिष्टस्यआदिनापरिग्रहः घटस्यप्रतियोगितायामितिस्वरूपाभावस्वाभावइतिघटस्यस्यप्रतियोगितातिरिक्तान
तिप्रसक्तसंबंधत्वस्यदुर्वचत्वादितिभावः तत्रस्वरूपसंबंधस्यैवेतिअन्यथाआत्माश्रयादितिभावः यद्यपिस्वाभावे
– स्वप्रतियोगितायाः संबंधविधयानिवेशोसंबंधज्ञानस्यविशिष्टबुध्यादेतुत्वात्स्वाभावस्यत्रस्वाभावाभावत्वरूपप्रति
योगितानिवेशोपितज्ज्ञानंस्वगतज्ञानापेक्षलिनद्वेयतातन्यापिविशिष्टसंबंधेसंबंधस्यापिघटकतयासंबंधविधया
भासमानस्यतस्यशरीरेपितस्यसंबंधविधयाभानंतादृशरीत्याभानोतगेतमपिसंबंधविधयावज्ञानमितिविषयतान भाना
वच्छिन्नवैरित्वतया...चि...तान प्रतियोगितात्वोचितात्स्वस्वाभावस्वस्यसंबंधोन्नुयोगितानतुप्रतियोगितासाच

स्वरूपसंबंधैवास्तां प्रतियोगिता तु निरूपकरूपेणाखंडं त्वनुयोगितायाः स्वरूपसंबंधात्मकत्वेपि निरूपकापेक्षया तु घोरत्वप्रि
रूपकत्वस्यैव प्रतियोगितात्वौचित्यात् प्रकारांतरेण प्रतियोगिताप्रवेशमाह असावचेति असावत्वं इत्यादि प्रतियोगिकत्व
इवत्वं प्रतिबंधकत्वं एकत्रैव वर्त्तमानत्वात् प्रतियोगिकासौ इति भावः नन्वसावादिव्यवहारगोचरत्वमेवासावत्वं न तु प्रतियोगि
तायटित निरुक्तरूपमितस्तत्आह तथाविधेति विना प्रतियोगितामिति प्रतियोगितान्तं तस्याविशेषः तथाविधव्यवहारगो
त्वं चरत्वं असावादिशब्दप्रतिपाद्यत्वं तत्तत्पदशक्तिविषयत्वरूपं वा उभयथापि जन्यताघटितं प्रतिपाद्यत्वस्य तत्तज्जन्यप्रतिय
तिविषयत्वरूपत्वात् तत्तत्पदशक्तेश्च तत्पदबोधजन्यविषयत्वप्रकारकसंगवाद्(?)च्छारूपत्वात् जन्यता च व्याप्तिघटिता
तस्याश्च प्रतियोगिताघटितत्वादिति भावः एवंच प्रतियोगिता स्वरूपसंबंधविशेष इति सिद्धमत एवमपि कारस्य निष्प्र
रप्रतिसचेतां इत्यमवधेयं घटो नास्तीत्यादिबुद्धावसावांशे प्रतियोगिन एव प्रकारत्वमासान्यसावादेः कारणत्वे
अभावविशिष्ट प्रतियोगिनोवच्छेदकत्वात् प्रतियोगिनिरूपितोनुयोगितास्य स्वरूपसंबंधोवश्यमंगीकार्यः प्रतियोगिन्यभा
वविशिष्टबुद्धिजनिकासावीया घट इत्यादिप्रत्ययस्तु नानुभवसिद्ध इत्यभावीयप्रतियोगिताख्यस्वरूपसंबंधेनाभा
त्वं = वः प्रतियोगिव्यवहारस्तु अनुयोगिताविनिरूपकत्वमेवावलंब्य इति ध्वंसस्य प्रतियोगिनिष्ठप्रत्यासत्त्या प्रतियोगिजन्य
तानुरोधेन तस्य प्रतियोगिनिष्ठसंबंधोपगम आवश्यक इति चेत्सत्यं तथापि असावांतरस्य ताहृशसंबंधो निरूप्यमा
णकस्वजन्यजन्यत्वस्य यत्र कार्यतावच्छेदकता तत्र प्रागभावादिनिष्ठानुयोगितानिरूपकत्वोपपत्त्या प्रतियोगितासं

म